

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 11.051.024
у Донецькому національному університеті
імені Василя Стуса,
доктору юридичних наук,
декану юридичного факультету,
доценту кафедри цивільного права процесу
Донецького національного
університету імені Василя Стуса
Коваль Ірині Федорівні

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА**

**директора Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»,
члена-кореспондента НАН України,
члена-кореспондента НАПрН України,
доктора юридичних наук, професора
Устименка Володимира Анатолійовича
на дисертацію Савчук Єлизавети Юріївни
на тему «Господарсько-правове регулювання надання освітніх
послуг», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в
галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»**

Актуальність обраної теми дослідження. На сучасному етапі вже усталеним є термін «ринок освітніх послуг». Відповідно, це вказує на стійкі тенденції набуття освітніми послугами товарного характеру та притаманність цим послугам (як товару) особливих характеристик.

Можна констатувати, що у сфері освіти відбувається видозміна традиційних відносин між закладами освіти та здобувачами освіти, простежується істотне видове й змістовне розширення самих освітніх послуг, з'являється велика кількість нових різних суб'єктів надання таких послуг. Все це призводить до того, що для надання освітніх послуг складаються різні суспільні відносини.

Водночас освітні послуги мають не тільки товарну, але й суспільну цінність та значення для соціально-економічного розвитку держави.

Викладене зумовлює актуальність проблематики надання освітніх послуг та створює широке поле для проведення наукових досліджень, зокрема й у межах науки господарського права. Такі дослідження можуть бути спрямовані на уточнення та конкретизацію положень щодо освітніх послуг як результату господарської діяльності, господарсько-правового статусу суб'єктів їх надання, умов здійснення діяльності з надання освітніх

послуг, напрямів та засобів державного регулювання надання освітніх послуг як господарської діяльності.

Про актуальність обраної теми дослідження свідчить і сучасний стан законодавства, яким регулюється надання освітніх послуг. Так, суспільні відносини, які мають місце щодо надання освітніх послуг, регулюються нормами цивільного, господарського, адміністративного законодавства. Не менш важливе значення мають норми й освітнього законодавства. Водночас Господарський кодекс України та інше господарське законодавство не виокремлюють надання освітніх послуг з поміж інших видів господарської діяльності, тому й не враховує специфіки цієї діяльності. А вітчизняне освітнє законодавство все ще не позбавилося норм так званого перехідного періоду і тому не забезпечує у повній мірі регулювання надання освітніх послуг як виду господарської діяльності. Крім того, виникає потреба узгодження положень різних законодавчих актів для забезпечення єдності у регулюванні надання освітніх послуг.

Обрана тема дослідження є актуальною та новою в науковому сенсі. Не дивлячись на те, що проблемні питання надання освітніх послуг привертають увагу багатьох дослідників та на наявність низки дисертаційних робіт, потрібно зазначити, що у них піднімалися питання адміністративно-правового регулювання освітньої діяльності в Україні або правової природи вищої освіти в Україні в контексті теоретико-правового виміру, або правового регулювання господарської діяльності навчальних закладів та деякі інші. Проте у науці господарського права робіт, які б охоплювали питання господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг у широкому розумінні таких послуг, не проводилося.

З огляду на зазначене, обрана дисертанткою тема є актуальною та своєчасною як для розвитку науки господарського права, так і для практичної сфери надання освітніх послуг.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертанткою, є обґрунтованими і переконливими. Цьому сприяв вдалий підбір джерельної бази для дослідження. Під час написання дисертаційної роботи авторкою використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел, які охоплюють не тільки літературу з господарського, цивільного, адміністративного права, але й науковий доробок інших суспільних наук. Формулювання та обґрунтування висновків і пропозицій здійснено з урахуванням проведеного аналізу законодавства, української та зарубіжної практики регулювання сфери надання освітніх послуг; практики застосування положень відповідного законодавства. Окремо варто відмітити увагу та ґрунтовний аналіз наукових досліджень інших авторів у сфері господарського права, зокрема присвячених послугам та господарській діяльності навчальних закладів.

Для аналізу зарубіжного досвіду дисертанткою обрано відповідні акти Європейського Союзу, а також досвід таких країн, як Польща, Латвія, Литва, Естонія. Слід погодитися, що досвід цих країн, як колишніх країн соціалістичного табору, представляє значний інтерес для дослідження та можливого запозичення нашою державою.

Дослідження практичної сфери надання освітніх послуг охоплює аналіз кола суб'єктів, які надають освітні послуги, змісту типових форм договорів про надання освітніх послуг, практики зупинення та анулювання ліцензій закладам освіти.

Вдалою можна вважати обрану структуру дисертації, яка охоплює всі питання для розкриття теми господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, спрямована на досягнення поставлених завдань та забезпечує єдність теми і змісту роботи. Структура кваліфікаційної роботи відповідає внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження та складається із вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Всі розділи та підрозділи змістовно є взаємопов'язаними і взаємоузгодженими, такими, що відображають досягнення поставлених завдань дослідження і сукупно забезпечують досягнення поставленої мети дослідження.

Викладення матеріалу в кваліфікаційній науковій роботі вирізняється юридичною грамотністю, послідовністю та логікою. Наукова дискусія, яка ведеться авторкою, є коректною і поміркованою, оцінка та критика наукових поглядів та суджень підкріплюється необхідними аргументами. Під час доведення власної позиції авторка дотримується вимог академічної етики.

Методологічна основа дисертаційного дослідження представлена такими загальнонауковими та спеціальними методами дослідження, як: діалектичний, історичний, системний, метод аналітичних угруповань, логіко-юридичний, формально-юридичний метод, аналізу та синтезу, порівняльно-правовий. Використання зазначених методів дозволило авторці розробити нові концептуальні підходи до розв'язання теоретичних та практичних проблем господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, а також сформулювати відповідні пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що в процесі виконання дисертаційної роботи отримано низку нових науково обґрунтованих результатів щодо вдосконалення господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг в Україні.

До найбільш суттєвих результатів, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, можна віднести такі висновки і пропозиції.

Здобувачкою вперше доводиться та обґрунтовується виокремлення в окремий вид діяльності надання освітніх послуг у режимі «онлайн».

Можна підтримати пропозицію дисертантки щодо створення інформаційної системи у вигляді Єдиного державного реєстру суб'єктів

надання освітніх послуг, як складової Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Оскільки така пропозиція дозволить державі в особі уповноважених органів, замовникам освітніх послуг та самим суб'єктам освітньої діяльності мати більш повну та актуальну інформацію щодо суб'єктів надання освітніх послуг.

Важливим здобутком дисертантки є уточнення специфічних ознак господарської діяльності з надання освітніх послуг, які обумовлені її здійсненням у сфері освіти, а саме: ціль, що полягає у сприянні досягненню визначеної законодавством мети освіти у задоволенні потреб здобувачів освіти (формування нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей та результатів навчання) і суб'єктів надання освітніх послуг (досягнення соціальних, економічних результатів, у тому числі одержання прибутку); необмежений суб'єктний склад надавачів освітніх послуг; характер діяльності: основний або додатковий вид діяльності для суб'єктів господарювання; зміст діяльності – надання освітніх послуг, види, обсяги та якість яких визначені законодавством, освітньою програмою та/або договором.

Також важливим є удосконалення визначення поняття господарської діяльності з надання освітніх послуг як діяльності, спрямованої на надання освітніх послуг у формальній або неформальній освіті задля сприяння досягненню визначеної законодавством мети освіти та задоволення потреб здобувачів освіти і суб'єктів надання освітніх послуг. Це визначення враховує вищеперераховані специфічні ознаки діяльності з надання освітніх послуг.

Позитивним можна вважати виокремлення основних етапів становлення освітніх послуг як правової категорії, від періоду існування Київської Русі (згадки про освіту у законах Мономаха, візантійсько-руських угодах, зародження освітніх послуг з появою перших навчальних закладів), періоди перебування українських земель у складі Російської, Австрійської імперій, Угорського королівства (конкретизація змісту освітніх послуг, урізноманітнення їх видів завдяки появі вищих навчальних закладів університетського типу), радянський період (конкретизація змісту освітніх послуг на різних рівнях освіти); період незалежності України (закріплення на законодавчому рівні визначення поняття освітньої послуги та її якісних вимірів). Цей висновок цінний тим, що акцентує увагу саме на генезис освітніх послуг як правової категорії, в той час як у наукових дослідженнях здебільшого здійснюється виділення етапів становлення законодавства щодо регулювання освітніх послуг та розвитку сфери освіти в цілому.

Заслуговує на підтримку здійснене дисертанткою доопрацювання визначення поняття освітніх послуг як дій закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності у формальній та/або неформальній освіті, які надаються на платній чи безоплатній основі й спрямовані на отримання нових чи удосконалення раніше набутих компетентностей (знань, умінь,

навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей) та результатів навчання здобувачами освіти.

Викликає інтерес і проведена авторкою класифікація освітніх послуг за підставами: 1) строку надання (разові чи строкові); 2) оплатністю (платні чи безоплатні для здобувача освіти); 3) за рівнями освіти (у дошкільній, початковій, середній, вищій освіті); 4) за формами здобуття освіти (в очній, очно-заочній, заочній, дистанційній та інших формах здобуття освіти); 5) за обсягом та спрямованістю послуг (загальноосвітні чи професійні; загальні, вузькоорієнтовані, спрямовані на розвиток особистих здібностей здобувачів освіти та здобувачів з особливими потребами). Цінність цього висновку вбачається у можливості більш повного розуміння сутності освітніх послуг та врахування особливостей певних освітніх послуг при розробці, наприклад, заходів державного регулювання.

Аргументованим вбачається висновок здобувачки щодо господарсько-правової основи надання освітніх послуг, у межах якого конкретизовано чинники, які впливають на удосконалення цієї основи, а саме: визнання та імплементація базових принципів і стандартів освітньої діяльності, які закріплені в актах ЄС; врахування глобальних викликів, що обумовлюють розвиток онлайн-освіти; збереження національних особливостей організації системи освіти, рівня професійної підготовки фахівців, змісту освітніх програм тощо; посилення автономії закладів освіти, орієнтація на поширення договірного регулювання надання освітніх послуг та ін.

Позитивної можна оцінити проведену правову характеристику договору про надання освітніх послуг, зокрема обґрунтування його господарсько-правової природи, якщо замовником послуг виступає юридична особа або фізична особа-підприємець; конкретизації його значення як підстави для планування діяльності суб'єктів надання освітніх послуг, встановлення їх зобов'язань та відповідальності.

Варто підтримати й висновок авторки стосовно порушення вимог щодо якості надання освітніх послуг, у межах якого дисертанткою обґрунтовується, що це найбільш складна підстава для застосування господарсько-правової відповідальності у зв'язку з відсутністю уречевленого змісту освітніх послуг, суб'єктивного сприйняття їх якості, залежності якості як від суб'єкта надання, так і від споживача таких послуг, та додаткової аргументації при укладанні такого договору конкретизувати вимоги до якості освітніх послуг через встановлення параметрів виміру якості або показників відповідності якості певному рівню освіти.

Представляють інтерес сформульовані авторкою пропозиції щодо: 1) доповнення Закону України «Про освіту» статтею 51-1 «Добровільна сертифікація освітньої діяльності у неформальній освіті» (додаток Ж); 2) внесення змін до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» у частині збільшення строків усунення порушень ліцензійних

умов провадження освітньої діяльності до шести місяців на період дії карантинних обмежень; 3) внесення змін до Типової форми договору про навчання у закладі вищої освіти, затвердженій Кабінетом Міністрів України від 19 серпня 2020 р. № 735, оформлені у вигляді проекту постанови (додаток З).

Заслуговують на увагу та позитивну оцінку й інші пропозиції авторки, представлені у тексті роботи.

У цілому дисертаційне дослідження містить теоретичні розробки і практичні пропозиції, які характеризуються цілісністю, спрямованістю на досягнення мети дослідження і свідчать про особистий внесок здобувачки в науку господарського права.

Дисертаційна робота за своїм змістом та формою відповідає встановленим нормативним вимогам профілю спеціальності 081 «Право».

Висновки та пропозиції, зроблені дисертанткою, враховують наявні наукові результати за тематикою дослідження, наукові напрацювання юридичної науки та науки господарського права зокрема, сучасний стан практики у сфері надання освітніх послуг.

Дисертаційна робота Савчук Є.Ю. виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках теми «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державна реєстрація № 0118U003140), в межах якої дисертанткою сформульовані теоретичні висновки та пропозиції, які доповнюють науку господарського права з питань господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг, доведені до рівня конкретних практичних пропозицій і рекомендацій та можуть бути використані у різних сферах.

Зокрема, певні результати можуть бути використані у практичній діяльності у сфері освіти, у першу чергу суб'єктами надання освітніх послуг. Це підтверджується тим, що окремі результати дисертаційної роботи впроваджено у діяльність органів місцевого самоврядування (довідка Вінницької обласної ради від 20.01.2021 р. № 207-20-113; додаток Д) та на рівні суб'єктів надання освітніх послуг (довідка Вінницької приватної гімназії «Дельфін» від 26.02.2021 р. №45; додаток Е).

Сформульовані теоретичні узагальнення та висновки, які у тому числі представлені у таблицях (додатки А-В), можуть бути корисними у навчальному процесі, при підготовці підручників і навчальних посібників для учасників освітнього процесу у юридичних закладах вищої освіти.

Пропозиції щодо удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності з надання освітніх послуг, сформульовані у роботі та представлені у вигляді додатків (Ж, З), можуть бути використані у нормотворчому процесі.

Звичайно, низка результатів може виступити підґрунтям для подальших наукових досліджень питань надання освітніх послуг.

Анотація, яка супроводжує кваліфікаційну наукову роботу, відповідає основним положенням, викладом у тексті дисертації. Анотація

містить короткий виклад основного змісту дисертаційного дослідження, відображає основні результати дослідження та зазначені положення наукової новизни. Анотацію складено українською та англійською мовами, вона цілком відповідає вимогам пункту 2 Вимог до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки і рекомендації у повній мірі висвітлено у п'яти наукових статтях, з яких чотири статті опубліковано у фахових наукових виданнях України та одну статтю – у науковому періодичному виданні держави, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та ЄС. Також результати роботи представлено у п'яти тезах доповідей та апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Подана дисертаційна робота та наукові публікації сукупно дозволяють зробити висновок про оригінальність і самостійність наукового дослідження та наукову новизну отриманих результатів.

Відсутність порушення академічної доброчесності. В дисертації Савчук Є.Ю. у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, статистичних та інших відомостей зроблено посилання на відповідні джерела інформації; дотримано вимоги законодавства про авторське право.

Представлені висновки отримані самостійно, мають оригінальний характер. У дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження.

Отже, з аналізу змісту тексту дисертації вбачається дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності у повному обсязі.

Попри загальне позитивне сприйняття наукових положень, висновків і рекомендацій, **деякі результати дисертаційного дослідження Савчук Є.Ю. потребують більшої конкретизації, додаткового обґрунтування або можуть виступати предметом наукової дискусії.**

По-перше, викликає зауваження пропозиція дисертантки щодо встановлення умов надання освітніх послуг у неформальній освіті у вигляді державної реєстрації суб'єкта господарювання та добровільної сертифікації суб'єктів надання цих послуг з огляду на таке. Потребує пояснення включення державної реєстрації до умов здійснення діяльності з надання освітніх послуг, якщо державна реєстрація юридичної особи або фізичної особи-підприємця «апріорі» виступає основоположною умовою здійснення господарської діяльності. Також формулювання «добровільна сертифікація суб'єктів надання освітніх послуг» не зовсім відповідає

сутності умов здійснення господарської діяльності, оскільки нівелює обов'язковий характер умови як такої.

По-друге, дискусійним є висновок щодо видів суб'єктів надання освітніх послуг, в частині зазначення серед таких суб'єктів відокремлених підрозділів закладів освіти, у тому числі закладів освіти іноземних держав, оскільки відокремлені підрозділи не є самостійними суб'єктами господарювання, наділеними господарською компетенцією, а діють від імені й на виконання завдань господарської організації.

По-третє, погоджуючись із дисертанткою в тому, що принцип автономії закладу освіти може мати й господарсько-правовий контекст, все ж цей висновок був би більш завершеним та цінним, якби авторка не зупинилася на напрямках імплементації цього принципу, а саме: спрямування на реалізацію господарської компетенції закладом освіти на засадах самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо здійснення господарської діяльності, але й запропонувала спосіб забезпечення такої імплементації.

По-четверте, потребує додаткового обґрунтування висновок дисертантки щодо збільшення строку усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності суб'єктами освітньої діяльності до шести місяців. Погоджуючись із тим, що карантинні обмеження, пов'язані із гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, наклали негативний відбиток на сферу економіки та активність суб'єктів господарювання, треба зазначити що потребує більшої конкретизації та розкриття вплив карантинних обмежень на здатність суб'єктів надання освітніх послуг усувати виявлені порушення ліцензійних умов.

По-п'яте, висновки дисертантки щодо господарсько-правової відповідальності, які полягають в узагальненні юридичних та фактичних підстав настання господарсько-правової відповідальності суб'єктів надання освітніх послуг та в узагальненні форм господарсько-правової відповідальності цих суб'єктів виглядають дещо поверхневими та такими, що мають загальний характер. Проте ознайомлення з відповідними частинами кваліфікаційної наукової роботи дозволяє стверджувати, що на підставі наявного матеріалу авторка могла б сформулювати більш конкретні висновки як щодо підстав, так і щодо форм відповідальності. Зокрема, конкретизувати підстави зупинення ліцензії, надати пропозиції стосовно застосування оперативно-господарських санкцій.

По-шосте, в дисертаційній роботі не висвітлена судова практика, що склалася у вітчизняній судовій системі щодо надання освітніх послуг. Вбачається, що аналіз судових рішень та спорів, що виникають між суб'єктами господарювання чи з різних аспектів здійснення господарської діяльності в освітянському процесі, могли би збагатити дослідження авторки, спрямувати її до розробки пропозицій щодо гармонізації зазначених відносин, попередження порушень прав учасників відносин.

По-сьоме, не врахована авторкою специфіка надання освітніх послуг закладами вищої освіти, переміщеними з тимчасово окупованої території та населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Як відомо, 18 державних та один приватний такий заклад були переміщені з Автономної республіки Крим, окремих районів та міст Донецької та Луганської областей, щодо особливостей здійснення ними своєї діяльності, правового статусу, були прийняті відповідні нормативні акти. Господарська діяльність таких закладів, враховуючі втрати, пов'язані із захопленням незаконними військовими формуваннями, країною-агресором, розміщення більшості з них на території проведення Операції об'єднаних сил має, як вбачається, певні особливості. До речі, університет, в якому відбувається захист дисертації, є переміщеним з міста Донецька.

Разом з тим, висловлені зауваження більше мають дискусійний характер, не знижують позитивного враження від роботи та наукову цінність отриманих результатів.

Підготовлена Савчук Є.Ю. дисертація є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, виконаною дисертанткою особисто, яка містить нові наукові результати, що мають завершений характер і достатній рівень обґрунтування, представляють теоретичну і практичну цінність, мають значення для галузі знань 08 «Право» та вирішують наукове завдання, яке полягало у розробленні нових теоретичних положень щодо удосконалення господарсько-правового регулювання надання освітніх послуг з підготовкою пропозицій з удосконалення відповідних нормативно-правових актів. Результати дисертації відповідно до встановлених вимог висвітлено у наукових публікаціях.

Викладене підтверджує особистий внесок дисертантки у розвиток юридичної науки та науки господарського права зокрема.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертаційна робота Савчук Єлизавети Юріївни на тему «Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг» за змістом, актуальністю, новизною одержаних наукових результатів є самостійною завершеною науковою роботою, що містить низку результатів, важливих для розвитку науки господарського права. Робота виконана на достатньо високому теоретичному рівні, її зміст розкриває тему дослідження, оформлення відповідає встановленим вимогам. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, достатньо аргументовані, достовірні, нові. Результати дослідження мають теоретичну і практичну спрямованість, що відображається у формулюванні висновків та пропозицій і підтверджується додатними до роботи додатками.

Дисертація «Господарсько-правове регулювання надання освітніх послуг» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора

наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, в тому числі вимогам, передбаченим пунктом 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її авторка Савчук Єлизавета Юріївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

директор Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова НАН України»,
член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

В.А. Устименко